

ساختار و آئین دادرسی دادگاه اروپایی حقوق بشر

احسان زرخ

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه اصفهانی
و عضو نویسندگان شبکه مطالعات علوم اجتماعی آمریکا
e.zarrokh@gmail.com و e.zarrokh@mail.lawguru.com

مقدمه

خود متمم معاهده محسوب می‌شود، که در نوامبر ۱۹۹۸ به تصویب رسید. متعاقباً قضات این دادگاه توسط شورای اروپا انتخاب شدند و و تقریباً ۱ سال پس از آن دادگاه نیز بر پا داشته شد. تعداد قضات دادگاه برابر با تعداد دولت‌های عضو است و در حال حاضر ۴۶ نفر هستند. هر قاضی که انتخاب شد رابط آن کشور عضو با دادگاه است؛ علی‌رغم این مکاتبات و ارتباطات، در هر حال، بدین معنا نیست که نمایندگان هر دولت تنها محدود به قضات تابعیت آن کشور باشند، (به عنوان مثال آقای ویلگر که به عنوان قاضی نماینده کشور لیختن اشتاین انتخاب شده است دارای تابعیت سویسی است). قضات به عنوان داوران بی طرف فرض شده‌اند و نه نمایندگان ملت‌ها.

دادگاه به ۵ بخش تقسیم شده است، که هر یک از آن بخش‌ها در بردارنده یک انتخاب عادلانه از نظر تعادل جغرافیایی و جنسیتی است. اعضاء، یک رئیس را برای کل دادگاه انتخاب می‌کنند و پنج رئیس نیز برای بخش‌های پنجگانه دادگاه انتخاب می‌کنند، همچنین دو نفر نیز به عنوان نایب رئیس انتخاب می‌شوند.

کلیه شروط تنها برای مدت سه سال لازم الاجراء می‌باشند. هر بخش از یک هیات که شامل رئیس بخش و شش تن از سایر قضات به طور چرخشی است، تشکیل می‌شود. دادگاه همچنین شامل یک هیات عالی که در بردارنده هفده عضو است می‌باشد که شامل رئیس دادگاه، نایب رئیس دادگاه و روسای بخش‌ها، به اضافه یک گروه از قضات

حقوق بشر و مباحث مرتبط با آن از جمله مسائلی هستند که امروزه در سرتاسر جهان بسیار به آنها پرداخته می‌شود و حتی شاهد وجود مجلات تخصصی در این موضوع در دانشگاه‌ها معتبر جهان هستیم. در نوشتار حاضر نگارنده به بررسی یکی از نمونه‌های خوب در رابطه با اجرای قوانین مرتبط با حقوق بشر است. دادگاه اروپایی حقوق بشر که شاید بتوان آن را اولین نمونه این نوع محاکم در جهان دانست، که خود سبب شکل‌گیری محاکمی مشابه در اروپا و آفریقا شده است.

مباحث مرتبط با این دادگاه بسیار است لکن در نوشتار حاضر ما مختصری از سابقه و ساختار این دادگاه به همراه آئین دادرسی آن را بیان می‌داریم و از پرداختن به سایر مباحث مرتبط با آن خودداری می‌کنیم؛ زیرا آن موارد خود موضوع مقالاتی مستقل هستند و پرداختن به آنها در نوشتار حاضر موجب سردرگمی مخاطب می‌شود.

تاریخچه و ساختار

تجسم خارجی دادگاه حقوق بشر اروپایی در ۱ نوامبر ۱۹۹۸ ایجاد شد که جانشینی برای ساختار اجرایی موجود، که در بردارنده کمیسیون حقوق بشر اروپایی، (که در سال ۱۹۵۴ ایجاد شده) بود، و البته پیش از آن در سال ۱۹۵۰ دادگاه حقوق بشر به طور محدود ایجاد شده بود. دادگاه جدید نتیجه تنفیذ و اجازه مقاوله‌نامه شماره ۱۱ بود، و

تحقق پیدا نکند، محاکم می‌توانند این جلسه را برای رسیدگی در ماهیت اتخاذ کنند.

۲. رئیس شعبه به منظور اجرای صحیح عدالت می‌تواند دولت متعاقد دیگری را که جزء اصحاب دعوا نیست دعوت بکند یا به او اجازه دهد که جلسه را ترک کند یا به هر شخص دیگری که متقاضی نیست اجازه دهد که نظرات کتبی خود را تسلیم دادگاه نموده و در موارد استثنایی در جلسه دادگاه وکیل انتخاب کند. دولت متعاقدی که ملیت آن همان ملیت متقاضی پرونده است حق دارد به عنوان وارد ثالث در جلسه شرکت کند.

۳. در خلال جلسات دادرسی به منظور رسیدگی به ماهیت پرونده، امر مذاکرات اصلاحی دوستانه به منظور سازش از طریق مدیر دفتر دادگاه صورت می‌گیرد، البته این مذاکرات محرمانه هستند.

ت) احکام

۱. شعبات دادگاه‌ها با اکثریت آراء رای می‌دهند، هر قاضی که در رسیدگی به پرونده شرکت می‌کند می‌تواند در رای دادن نظر منفرد و جداگانه خود را ابراز دارد. خواه نظر مخالف داشته باشد خواه نظر موافق.

۲. به محض آنکه شعبه‌ای از دادگاه ظرف سه ماه مبادرت به صدور رای نمود هر یک از طرفین می‌تواند تقاضا کند که پرونده به شعبه اول ارجاع شود و این در مواردی است که مسائل مهمی در خصوص تفسیر یا درخواست یا مسائل جدی که اهمیت عام دارند مطرح شوند. این درخواست‌ها را هیاتی مرکب از پنج قاضی شعبه اول دادگاه که رئیس دادگاه هم جزء آنها خواهد بود به اضافه روسای شعب دیگر بدون اینکه رئیس شعبه صادر کننده رای شرکت داشته باشد. به اضافه قاضی دیگری که به صورت ادواری از میان قضات غیرعضو شعبه اصلی انتخاب می‌شود تشکیل جلسه خواهد داد.

۳. رای صادره از شعبه‌ای از محاکم به محض انقضای مهلت سه ماهه (در صورت عدم اعتراض از سوی طرفین در مدت مذکور) و یا در کمتر از سه ماه (در صورتی که طرفین به آن اعتراض کنند و شعبه اول اعتراض آنها را رد کند) قطعی خواهد بود.

۴. اگر هیات رئیسه شعبه اول درخواست ارجاع حکم شعبه فرعی را قبول کردند، اعضای شعبه اول محکمه تصمیم خود را به صورت رای صادر خواهند کرد. رای اعضای

فرستاده می‌شود، که یک نفر گزارشگر که توسط رئیس کل شعب معین گشته مسئول آن است. این گزارشگر درخواست را بررسی می‌کند و اوست که تصمیم می‌گیرد که آیا پرونده مورد نظر برای رسیدگی بیشتر و اعلام نظر نهایی به یک کمیته سه نفره فرستاده شود یا اینکه آن را مستقیماً به شعبه‌ای از دادگاه بفرستد.

۲. کمیته سه نفره به اتفاق آراء می‌تواند اعلام کند که درخواست مردود است و آن را حذف نماید، البته این در صورتی است که نیازی به بررسی بیشتر نباشد.

۳. موارد ذیل در شعب رسیدگی می‌شوند:
۱- درخواست‌های منفرد افراد که کمیته آنها را مردود اعلام نکرده باشد ۲- درخواست‌هایی که گزارشگر آن را مستقیماً به شعبه ارجاع داده است ۳- درخواست‌هایی که از سوی دول متعاقد ارائه می‌شود.

شعبات دادگاه‌ها در خصوص صدور قرار قبولی درخواست و نیز در ماهیت دعوا به طور جداگانه رسیدگی می‌کنند، گرچه اگر مناسب بدانند هر دو را توأمان رسیدگی می‌کنند.

۴. جایی که شعبات دادگاه ملاحظه نمایند که پرونده‌ای مستلزم تفسیر جدی خود معاهده (معاهده حقوق بشر اتحادیه اروپا) بوده یا بیم انحراف از رویه قضایی موجود برود شعبات دادگاه‌ها به نفع رئیس شعبه اول از خود سلب صلاحیت می‌کنند، مگر اینکه مگر آنکه یکی از طرفین دعوا ظرف یک ماه از تاریخ صدور قرار مذکور به آن اعتراض کند. در صورت صدور قرار عدم صلاحیت آئین دادرسی برای شعبات همان است که ذیلاً درج می‌شود.

۵. اولین مرحله دادرسی به صورت کتبی است، هر چند که شعبه دادگاه اقدام به تشکیل جلسه علنی بکند، که در آن صورت دعاوی و مسائل مربوط به ماهیت شفاها نیز تکرار می‌شود.

۶. صدور قرار قبولی دعوا که به اکثریت آراء و نه به اتفاق آراء صورت می‌گیرد، می‌بایست مستندل بوده و به اطلاع عموم نیز برسد.

پ) شیوه رسیدگی به ماهیت دعوا

۱. به محض اینکه شعبه‌ای درخواست را قبول کرد از طرفین دعوت به عمل آورده تا مدارک و لوایح کتبی خود را تقدیم داشته و هرگونه ادعایی را که خود را در آن محق می‌دانند ارائه دهند.

چنانچه در مرحله قبول دعوا جلسه رسیدگی

به صورت چرخشی و متعادل است. انتخاب قضات هر نه ماه یکبار و به صورت متناوب از میان قضات گروهها صورت می‌گیرد.

آئین دادرسی

اطلاعات اساسی درباره دادرسی‌ها

الف) کلیات

۱. هر دولت متعاقد (درخواست کننده دولتی) یا هر فرد متعاقدی که ادعا می‌شود قربانی نقض میثاق حقوق بشر اتحادیه اروپا است (درخواست کننده فردی) می‌تواند مستقیماً در شهر استراسبورگ در خواستی را به دادگاه تقدیم کند و مدعی نقض حقوق قرارداد به وسیله یک دولت متعاقد شود. البته مراجعان می‌توانند نسخه‌ای از اطلاعیه مربوط به راهنمایی متقاضیان و نیز تصویرهایی از نمونه درخواست‌ها را از دفتر ثبت بگیرند.

۲. آئین دادرسی در دادگاه حقوق بشر اروپا عام و توافقی است و جلسه رسیدگی که در تعداد کمی از پرونده‌ها برگزار می‌شود به طور علنی می‌باشد، مگر اینکه رئیس کل شعبات دادگاه به علت استثنایی بودن شرایط آن را غیرعلنی اعلام کند. یادداشت‌ها، لوایح و سایر اسنادی که طرفین به بایگانی دادگاه می‌دهند اصولاً در دسترس مردم قرار خواهد گرفت.

۳. متقاضیان که شخص حقیقی هستند می‌توانند اصالتاً در جلسات دادگاه پرونده خود حضور یابند، هر چند که بدان‌ها توصیه می‌شود که وکیل بگیرند و در واقع معمولاً به محض اینکه درخواست را به دولت خواننده ابلاغ کردند این امر (داشتن وکیل) لازم می‌آید. هر چند که شورای اروپایی محکمه طرحی را برای معاضدت قضایی به مراجعانی که امکانات مالی لازم برای گرفتن وکیل ندارند پیش‌بینی کرده است.

۴. زبان رسمی دادگاه انگلیسی و فرانسه است؛ اما تقاضاها و درخواست‌ها را می‌توان به یکی از زبان‌های رسمی دول متعاقد ارائه داد. اما به محض اینکه دادگاه تقاضا را قبول کرد، آن طرف دعوا می‌بایست درخواست خود را به یکی از زبان‌های رسمی دادگاه ارائه کند؛ مگر آنکه رئیس کل شعبات دادگاه به کاربرد زبانی را که درخواست با آن ارائه شده است را تجویز نماید.

ب) شیوه قبول در خواست

۱. در خواست‌های منفرد را به بخش ارجاع

شعبه اول به اکثریت آراء خواهد بود و این رای قطعی است.

۵. تمامی آراء قطعی دادگاه برای دولت‌های خواننده دعوا لازم الاتباع است.

۶. مسئولیت نظارت بر اجرای احکام بر عهده کمیته وزرای شورای مرکزی اتحادیه اروپاست. (مستفاد از پاراگراف ۲ از ماده ۴۶ کنوانسیون حقوق بشر اتحادیه اروپا).

این کمیته احراز می‌نماید که آیا دولی که مسئول نقض معاهده حقوق بشر اتحادیه اروپا شناخته شده‌اند اقدامات اصلاحی و ترمیمی را در اجرای تعهدات عام و به خصوص خود که ناشی از احکام دادگاه حقوق بشر اتحادیه اروپاست انجام داده‌اند یا خیر؟

ث) آراء مشورتی

۱. دادگاه می‌تواند به درخواست کمیته وزراء اتحادیه اروپا نظریات مشورتی خود را راجع به مسائل حقوقی در رابطه با تفسیر میثاق‌ها و مقاله‌نامه‌ها ارائه دهد.

تصمیمات دادگاه در رابطه با تقاضای نظریه مشورتی از سوی کمیته وزراء به اتفاق آراء اتخاذ خواهد شد.

۲. نظریات مشورتی را شعبه اول دادگاه‌ها ارائه می‌دهد که البته آن نیز به اتفاق آراء می‌باشد؛ و هر قاضی که در این نظریه مشورتی وارد می‌شود می‌تواند به طور مستقل عقیده خود را ابراز داشته و یا اینکه صرفاً نظر مخالف خود را اعلام نماید.

ج) نمودار فرآیند رسیدگی به پرونده

این نمودار شاخص جریان رسیدگی به پرونده در تشکیلات قضایی است؛ لذا برای سهولت در قرائت پذیری مراحل مانند: ابلاغ درخواست به دولت خواننده دعوا، تشکیل جلسه جدید به وسیله اعضاء شعبه اول یا مذاکره به عنوان سازش را در برنمی‌گیرد.

چ) نقش اجرایی قضات

مطابق با کنوانسیون حقوق بشر اتحادیه اروپا، قضات دادگاه حقوق بشر این اتحادیه موظفند در حوزه قضایی خود از حقوق و آزادی‌هایی که در این معاهده برای افراد ساکن در آن قلمرو بر شمرده شده است دفاع نمایند. در این رابطه قضات متعهد شده‌اند در پرونده‌هایی که آنها در آن به عنوان دادرس حضور دارند تا آخر در راه دفاع از حقوق

افراد ایستادگی کنند. (مستفاد از پاراگراف ۱ از ماده ۴۶ کنوانسیون حقوق بشر اتحادیه اروپا).

نتیجه‌گیری

در خاتمه چنین می‌توان اظهار داشت که ساختار و آئین دادرسی دادگاه حقوق بشر اروپا ساختاری منسجم و چند درجه‌ای است که به نحو احسن می‌تواند حقوق افراد را در برابر دولت‌های عضو تأمین نماید.

از اینرو این دادگاه می‌تواند الگوی خوبی برای سایرین در جوامع دیگر باشد؛ به نحوی که می‌تواند الگوی خوبی برای تاسیس یک دادگاه حقوق بشر اسلامی باشد تا بتوان با توسل جستن به آن حقوق مسلمانان را در جهان تأمین نمود و الگوی مترقی حقوق بشر اسلامی را برای جهانیان باز تعریف نمود.

منابع و مأخذ

1. Janis, mark et al, European human right law; text and materials, second edition, oxford university press, 2000
2. <http://www.echr.coe.int>
3. <http://www.echr.coe.int/convention/webconveneng.pdg>
4. <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp98/rp98-109>
5. [http://www.echr.coe.int/bilingualdocuments/infodoc.stats\(2001\).bil.html](http://www.echr.coe.int/bilingualdocuments/infodoc.stats(2001).bil.html)
6. <http://www.echr.coe.int/eng/edocs/historicalbackground.html>
7. <http://www.wikipedia.org>
8. <http://www.answers.com>

